

A
ESİN.E
İSL
1967

SON HAVADIS

21. ŞUBAT. 1967 J-I-39

276

İslâmda fert ve toplum münasebetleri

Emel ESİN

Fakirlik ve istikrarsızlık gibi derdlerin toplum meselelerini ön sıraya zorladığı çağdaş Türkiyemizde, İslâma bağlı kimse-lerin hatırına şu soru tabii ola-rak gelmektedir: «Toplum me-seleleri bakında müteaddid gö-rüşlerden bahs ediliyor. Acaba Hazreti Muhammed'in bu konu-da görüşü ne idi?» Her Müslü-manın vicdânında ağır basacak bu sorunun cevâbını elbette ki dîn âlimlerimizin, hukukcuları-mızın, sosyologlarımızın eserle-rinde buluruz. Ancak önemli soruların her kişinin zihninde muhakkak yer alacağını bilen İslâm Peygamberi, ne kadar eh-liyetli olursa olsun, her insani düşünmeğe ve hattâ İslâmın umdelerini yeni şartlara göre tefsir etmeğe teşvik ederdi. Peygamber, câhil kişiyi de rey sâhibi sayarak, ona şöyle hitâb etmişdi: «Kendi nefisinden fetvâ sor» (M. Ârif, *Binbir hadîs-i şerif serhi*, Mısır 1319 H., 112). Bu teşvik sığınarak, top-lum meselelerinin bir tânesi, ferd ve toplum münâsebetleri hakkında, Hazret-i Muhammed'in görüşünü araştırmaya mü-câseret edeceğim.

Varacağım neticeler muhte-melen kusurlu olacak. Hazret-i Muhammed, hemzâmanları ta-rafından vuzûhla târif edilmiş tarihi bir şahsiyet olmakla be-râber, aradan geçen bindörtüye-ze yakın yıllar boyunca, her nesil ve toplum Peygamberin ifâ-delerini kendi temayüllerine gö-re tefsir edegelmiş. Böylece Peygamberden nakledilen hadis-lerde bazen kasıdsız tahrifler ol-muş. Hazret-i Muhammed'in fi-kirlerine aykırı gidilen zaman-larda, meselâ Emevî devrinde, bu tahrifler maksadlı idi. Bu tehlikeyi sezen Peygamber her hadîse inanılmaması için ifkaaz-da bulunmuştu: «Benim bir ha-dîsimi duyduğunuz zaman, (an-cak) kalbleriniz onu tanırsa... (ifâde edilen düşünceye) ben evleviyetle yakınım (Ârif, 86).

Tereddütlerin yanında, elimizde emîn deliller de vardır. İlk delil Kur'an'dır. Hazret-i Muhammed'in şahsî fikirleri esasen Kur'anın şerhinden baş-ka bir şey değildi. «Kalblerin yıtanaacağı» vasıfda ve tahriden çekinen kimselerin nesilden ne-sile nakl ettiği sahîh hadisler de çoktur. En nihayet şunu da hatırlarız ki, İslâm Peygamberi, kendi doğduğu toplumun haya-tına derin değişiklikler getirdi,

İNCELEMELER:

İslâm'da fert ve toplum münâsebetleri

Emel ESİN

di, hattâ yeni umdeler üzerine yeni bir toplum kurdu ve «Medinet-un-Nebî» adı verilen toplumu, gelecek nesillere nümüne olarak teklif etti. «Medinet-un-Nebî»nin temel umdelerini daha evvel: «Medine»lere, meselâ Peygamberin doğduğu Mekke toplumuna kıyas edersek, Hazret-i Muhammed'in toplum hayatına getirdiği yenilikler kendiliğinden meydana çıkabilir.

Kadîm Arab toplumunda, iki ehemmiyetli unsur vardı: kabîle ve «nesb» (sosyal sınıfa delâlet eden silsile). Kabîle ve «nesb» zamân ve mekân içinde uzanan bir silsile zinciri olarak tasavvur edilirse, her şahıs bu zincirin bir halkasından ibâretti. Şahıs, kabîlesinin ve «nesb»inin menfaatlerini hak-sız da olsa, «entisâb» etmeğe mecbûrdur. Kabîle ve «nesb»e mutlak sûrette itaat etmeyenler, Hazret-i Muhammed'in başına geldiği gibi, kabileden koçulur, paria mevkiine düşerek açlığa ve sefâlete mâruz kalırdı. Her kabîle içinde en ehliyetli adde-dilen bir şahıs veya sosyal sınıf, müstebid bir devlet «fonction»unu üstüne alır ve reye sâhib olmıyan bir kütleyi idâre ederdi. Arab illerinde müstebid râhib-hükümdârlar yanında «théocratique» hükümetler de vardı. Meselâ Peygamberin doğduğu Mekke şehri asıl râhiblerden müteşekkil bir intiyazlı sınıf olan Kureys'in «Al-Hums» zümresi tarafından kabîle namına idare olunurdu. (İbn Hishâm, *Al-Sirât al-Nabawwîa*, Kahire 1355 H., s. 311-15).

Bir müstebid hükümdârdan istibdâd yolunda aşağı kalmıyan intiyazlı zümre idaresi, o devirlerde Akdeniz havzasında baş medeniyet kaynağı olan Yunanistan ve Romadan Arabistana

gelebilir. Atina'yı idare eden intiyazlı zümrede kendi tasavvurlarındaki toplum menfaatleri adına, Sokrates'i zehirlemişdi. Biraz ileride arza çalışacağım gibi, İslâmiyet toplum adını ıcrâ edilen istibdâdı kaldıracak ve İslâm toplumları bu nevi istibdâddan bir derece masûn kaldı. Fakat İslâm medeniyetine girmeyen Avrupa'da toplum namına istibdad devam etti. Katolik kilisesi, yani râhibler sınıfı Hristiyan toplumunu ifsâd edecek mâhiyette addettikleri fikirleri taşıyanları ateş-de yakmaktan çekinmedi.

Devrimizin aşırı devletçi cumhuriyetlerinde de, idareci (eğer doğrudan doğruya bir diktatör değilse) aynı vasıfda bir intiyazlı zümre, meselâ Komünist Farsisidir. Halk rey sâhibi değildir; mutlak itâate mecbûrdur. İtaat etmeyen, şahsî fikirleri olan kimselerin işsiz ve sefil bırakılmaktan hapse ve ölüme kadar cezalar bekler.

Hazret-i Muhammed, kendisi de intiyazlı sınıfa mensub bir «Ahması» olarak doğmuş olmasına rağmen (A. Guillaume, *The life of Muhammed*, a translation of Ishâq's *Sirat Rasûl Allah*, s. 89), daha İslâmiyet kurulmadan evvel, «Hums» un intiyazlarını reddetmiş ve «Hums'a karşı olan «Hilf al-Fudûl» adlı fazileti müdafaa eden bir birliğe girmişdi. (İbn Hishâm, cild 1., s. 140-150). Böylece, daha Peygamber olmadan evvel, Hazret-i Muhammed intiyazlı sınıfların bâkim olduğu aşırı devletçi idareye karşı şahsın âiraz hakkını kullanmıştı.

İslâm dînî kurulunca, sınıf farkları ve kabîle teşkilâtı yıkıldı ve toplumu yeni esaslar üzere

kuruldu. Peygamber ruh-bân sınıfını da mâlûm hadîsle (İslâm'da ruhban yoktur) kaldırdı ve «Hums» yok oldu. Mekke, Müslümanlar tarafından alındığı zaman, Peygamber, kendi kabîlesi olan Kureys'e şöyle diyordu: «Ey Kureys! Allah cihâlet-den gelen kibiri ve ecdâd ile iftiharını üstünüzden kaldırdı.» «Hepiniz Âdemdensiniz ve Âdem toprakdır» (*Sahih-i Buhari*, Z. Zebidi, K. Miras baskısı, cild X. S. 340, Kıyas ediniz: Ârif. hadîs 104 «nesb sebebinden birinde kusur görmek cehâletdir»).

İntiyazlı sınıfların yok olması ile beraber, cemiyetin ağırlık noktası ferd oldu. İslâm dînî insanın doğuş ve hayat şartları ne olursa olsun, intihâb hakkı dahil temel insan haklarına sâhib, müstakil bir şahsiyet olarak tarif etti. Hattâ İslâm Humanismi, insanın dünyadaki başka mahlûklardan tefrik eden vasf olarak, rey sâhibi bulunduğunu anlatır: Ve insan bu yükü üstüne aldı. «(Kur'an XXIII/12). Rey hakkı o kadar aslı idi ki dînî inançlara da teşmil ediliyordu:» Dinde zor yoktur» (Kur'an 11/256).

Allahın huzûrunda dahil kulanılan bu rey hakkı, toplum işlerinde birinci derecede ehemmiyette bir hak addedildi. Toplum idare ile mükellef olan Peygamber ve onun dört hâlifesi, erkek ve kadın herkesin serbestçe verilen «bî'atı», yani rızası ile intihâb olmuştu. Böylece, Peygamber ve ilk dört hâlifesi bir nevi cumhur başkanı idi ve irsî halife - krallık ancak Emevîlerle başladı. İslâm dînî, her toplum meselesinde halk ile müşavereyi emr eder: «Onlarla müşavere et!» (Kur-

an, 111/158). Ancak halk şû-rası mevcut olan toplumlar ka-nûnî bir toplum hüviyetine sâ-hib addedilir: «Onlar ki... umurda aralarında müşavere ederler... onlara karşı gelinmez» (Kur'an, XLII/38-41) Halkın müşavere hakkı Hazret-i Muhammed indinde o kadar kıymetli idi ki, böyle bir hakkın mevcûd olmadığı bir toprakda yaşamakdansa, o toprağın dibine gömülmeği tercih ederdi (Ârif, 95). Cemâatin kararları İslâm'da Allahın gösterdiği doğru yolun tecellîsidir. ((Ârif, 29).

Buna karşılık, topluma hizmet ve toplumu müdafaa, ferdin vazîfesi idi. Hazret-i Muhammed topluma hizmetini yüksek fazi-let addetmişdi: «İnsanların en hayırısı, insanlığa en hayırlı olanıdır.»

İdarecilerin görevi de, doğruluk ve tedbir yanında, muhtac olanlara toplum Beyt-ul-mâl'inden yardım etmektir. Bu yardım, bâzı çağdaş toplumlar-da görüldüğü gibi, faal ve teşkilâtî zümrelerle başlamazdı. Yardım, ilk önce en muhtac ferdlere; barınağı, çalışacak dermanı olmıyanlara, yaşlılara, hastalara, kimsesiz çocuklara yapılırdı.

Netice olarak belki şöyle de-nebilir: Peygamberin kurduğu Medine Cumhuriyetinde ferd ve toplum münâsebetleri meselesinin tasavvuru, çağdaş demok-rasilerdeki gibi, insan hak ve hürriyetlerine sâhib vatandaşların yaşadığı bir toplum «poten-tiel» ini taşımakta idi.